

ALENA PROKOPOVÁ / 18. 10. 2017

Ukradená vzducholod'

Verneovské dobrodružství se v rukou Karla Zemana proměnilo v příběh o potřebnosti občanské svobody a svobodných klukovských her.

V díle režiséra Karla Zemana představuje volná adaptace románu *Dva roky prázdnin* významný evropský návrat k románovému dílu Julesa Vernea. *Ukradená vzducholod'* měla původně tvořit součást pětidílného cyklu „Tajuplný svět Julia Verna“, stala se však jen prostředním titulem trilogie, zahájené v roce 1958 *Vynálezem zkázy* a uzavřené v roce 1970 filmem *Na kometě*. Předposlední hraný celovečerní film tehdy šestapadesátiletého autora tvoří zajímavý pandán právě k *Vynálezu zkázy*. V tom Zeman sdílel s francouzským romanopiscem (i ideology socialistického státu) důvěru ve vědecko-technický pokrok, ale vyjadřoval zde současně i svou letitou, až čapkovsky deklarovanou naději, že jedinec může zabránit jeho zneužití.

Ukradená vzducholod', na jejímž scénáři se spolu se Zemanem podílel spisovatel a dramatik Radovan Krátký (autor komentáře k předchozímu režisérovi filmu, *Bláznově kronice* /1964/), je ovšem už poznamenaná ornamentální elegancí *Barona Prášila* (1961) a hořce skeptický pohled na materialistický dějinný vývoj sdílí s *Bláznovou kronikou* (jejíž spoluautor, Pavel Juráček, představuje Zemanovu ojedinele viditelnou spojnicí s myšlenkami československé nové vlny). *Ukradená vzducholod'* ovšem díky přítomnosti čistých dětských hrdinů ještě nepředjímá kompletně eskapistický charakter apokalyptické vize *Na kometě*.

Současně se tento film opírá o koncept univerzální rodinné podívané srovnatelný se současnými trendy, který můžeme v rámci domácí kinematografie druhé poloviny šedesátých let považovat za unikátní. Film, který vznikl v koprodukcii barrandovské výrobní skupiny Jana Procházky a Ericha Švábíka a Filmového studia Gottwaldov, jež se v té době shodně orientovaly zvláště na tvorbu pro děti a mládež, se tak vyděluje z korpusu „dětských“ snímků dané doby (např. *Káča a krokodýl*, *Puščík jede do Prahy*,

Dědeček, Kylián a já, série o detektivu Martinovi, Na Žižkově válečném voze, Táňa a dva pistolníci...).

Cílené péči státní dramaturgie o mladé diváky odpovídá slogan „veselá dobrodružství na motivy verneovské fantazie“, jinak je však *Ukradená vzducholod'* nadgeneračním filmem vycházejícím vstříc dětskému publiku a současně sledujícím dění ze zralého, dospělého odstupu. Téma – jako u Zemana často – vymezuje prolog ostře oddělený od následujícího děje. V něm ve výtvarně odlišných animovaných historických situacích sledujeme, jak rozličné „prohřešky“ mladistvých vzbudí hněv dospělých postav (pračlověčí kluk se vymočí do ohně, chlapec omylem splaší koně antického reka, středověký mládenec se po žebříku dostane až k milované dívce zavřené ve věži, malý artista náhodou zraní ochočenou opičku, jež ovšem zavinila jeho pád...).

Stejného charakteru je úvodní (už hraná) scéna, v níž se pětice klukovských hrdinů vyprávění před soudem musí zpovídat ze svého přečinu: šlo jen o hru. Každý z hrdinů je pak představen ve vlastní situaci útlaku ze strany dospělých. Sociální, povahové i jiné rozlišení se však stírá v okamžiku, kdy kluci začnou fungovat jako tým (jedinou akcentovanou výjimkou je nejmladší hoch – Jakoubek ve výrazném podání Michala Pospíšila, který ani v nejsvobodnějších okamžicích klukovské robinsonády nepřestává toužit po návratu domů. (Jakoubek hraje v pěti podobnou roli jako malý Jirka v jiné Zemanově ikonické dětské partě – čtyřčlenné skupince podnikající proti proudu času Cestu do pravěku /1955/).

Foto: Státní fond kinematografie

S kolektivním dětským hrdinou ovšem pracují autoři jinak než Jules Verne, jehož cíle jsou didaktické a jenž nechává u břehů opuštěného ostrova ztroskotat patnáct kluků různého věku a národností, kteří náročnou situaci zvládnou v duchu klasické robinsonády díky nápaditosti a společné, usilovné práci. Po odletu titulní atrakce pražské Jubilejní zemské výstavy sice dojde nejprve ke kratičké potyčce o velitelství na palubě vzdušného plavidla, během letu a po ztroskotání na pustém, exotickém ostrově však nedojde k rozdělení party (jež se vyskytuje i u Vernea a jehož krajním prototypem je románová alegorie Williama Goldinga *Pán much* /1954/, jejíž adaptaci tři roky před Zemanovým filmem realizoval Peter Brook). O každodenním, reálném boji o přežití v nezvyklých podmínkách, jež tvoří podstatu většiny robinsonád (a to včetně Ecova komplexního *Ostrova včerejšího dne*), nemůže být ani řeči.

Zobrazované činnosti Tomáše, Martina, Petra, Pavla a Jakoubka jsou především oslavou svobodné hry nezatížené realitou, často s absurdním přesahem (zastřelení nosorožce lukem, neškodný pád z vysokého skaliska). Také setkání s poeticky unikavým kapitánem Nemem (postavou přejatou z jiného Verneova románu, *Tajuplného ostrova* /1975/[1]) má nezávazný, hravý charakter (a to včetně „represivního“ motivu s Jakoubkovými houslemi).

Odpor proti jakýmkoli zákazům konvenuje jak s potřebou svobody (až anarchie), opakovaně deklarovanou v dobovém evropském kulturním prostoru, tak s krátkou animovanou alegorií Jiřího Trnky *Ruka* (1965), s níž film koresponduje opakovaným motivem karatelsky vztyčeného prstu.

Svět dospělých do tohoto v zásadě nedramatického robinsonského snu vnášejí dějové linie vycházející z různých zábavných žánrů „západní provenience“ [2] – souboj s piráty (námořní dobrodružství) a snaha různých subjektů získat patent podvodného podnikatele Findejse na údajně nehořlavý plyn (špionské dobrodružství, jež je jistě zdařilejší než bondovská parodie *Konec agenta W4C prostřednictvím psa pana Foustky* /1967/).

„Ruka“ – ať už byla použita v souvislosti s Trnkovým smělým dílem vědomě, či nikoli – je pro Karla Zemana jen jedním z použitých symbolů. Jako filmař myslící v pohyblivých obrazech představuje represivní moc různých institucí (armáda, námořnictvo, soud) prostřednictvím skupin postarších mužů, jejichž výkonný charakter posilují autority obsazené známými herci. [3] Svébytnou roli zde hraje tisk představovaný pražským listem Světozor, jehož protřelý šéfredaktor (Václav Trégl) nešťastně lavíruje mezi bulvárností, služebností panující moci a investigativním zpravodajstvím. Z beztvaré skupinky podřízených redaktorů se vyděluje sympatický novinář Ardan [4] (Stanislav Šimek hovořící podmanivým hlasem Jana Třísky), který nakonec účinně přispěje k záchraně malých trosečníků.

Foto: Státní fond kinematografie

Ardana nemotivuje k aktivitě jen snaha sloužit svým novinám a zvědavá, dobrodružná a spravedlivá povaha, ale i milostné vzplanutí. V tom souzní s hlavními mužskými hrdiny jiných Zemanových filmů – Hartem z *Ukradené vzducholodi*, Toníkem z *Barona Prášila*, Petrem z *Bláznovy kroniky* a Serdavcem z filmu *Na kometě*. Funkce půvabné sekretářky Renaty (Jana Sedlmajerová) je ovšem pouze okrasná. Tato značně nevyužitá hrdinka je navíc oslabována přítomností dalších, podobně dramaticky polovičatých ženských postav – nábožensky založené Katky Tenfieldové (dekorující navíc pirátskou zápletku zpěvem nábožných písní) a služky u Dufkových (zdobící „městskou“, špiónskou dějovou linii).

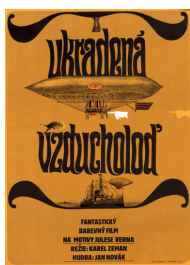
Také funkce ústředního padoucha je roztržena: dělí se o ni podvodný podnikatel Findeys (Čestmír Řanda), parta zlovolných pirátů a státní agent č. 13 Gustav v podání Karla Effy, jehož přítomnost v obraze navíc komplikuje „dvojitá tvář“ (masce, jež se dá sloupnout s obličejem, propůjčil svou nevinnou fyziognomii Zdeněk Braunschläger).

Karla Zemana jako „autora ožvládnutých obrazů“ tak můžeme vnímat nad rámec kombinace hraného a animovaného filmu, výtvarně založené na původních ilustracích k Verneovým románům. *Ukradená vzducholod'* se vrací k duchu původních filmových „tableau“: Postavy ožívají popisované obrazy v drobných, žertovných situacích a nejsou sledovány napříč dějem v žádných plynulých vztahových a charakterových obloucích.

Tím se Zeman přiblížil prvnímu z velkých verneovských adaptátorů – Georgesu Mélièsovi. Ani přítomnost zkušených herců ve vedlejších rolích samozřejmě nemůže zakrýt, že ornamentálně vedenému vyprávění chybějí dramaticky spolehlivé hlavní postavy, což se v rámci celovečerního formátu zpravidla ukazuje jako divácky problematické. Pětice kluků jako kolektivní hrdina v tomto smyslu nefunguje, také proto, že není dopovězen konflikt mezi staršími kluky toužícími setrvat ve hře mimo svět dospělých a Jakoubkem toužícím po domově. K odosobnění herecké akce ještě přispěla přísnost, s jakou byly vedeny všechny herecké aktivity: aktéři se museli především vejít do pečlivě naplánovaného obrazového pojetí.

Děj opřený o dramaticky účelně využitě postavy a celistvou, logickou zápletku *Ukradené vzducholodi* chybí. Je rozprostřena mezi jasně deklarovanou ideu občanské svobody vítězí nad zkorumpovanými, totalitními a mocichtivými institucemi a ironicky láskyplnou oslavu hravosti (včetně té technologické) a mezi skrumáž „rodokapsových“ motivů a příslušně typizovaných postav. Anarchie, jejíž oslava často spontánně vyplývá z vyprávění, se tak prolнула do dramaturgické roviny – a nijak ji neoslazuje ani nostalgický design odkazující k dobovým ilustracím Verneových děl a domácí realitě sklonku století (jež je samozřejmě komplexnější než samotný, v úvodu udávaný rok – 1891). *Ukradená vzducholod'* je tak z hlediska klasické dramaturgie nejméně zvládnutým Zemanovým celovečerním titulem. Zůstává tak na jedné straně režisérovy nedoceneným, interpretačně většinou přehlíženým dílem, na druhé straně deklaruje vztah svobody a řádu v intencích jiné dvojice – ornamentu a smyslu.

V tomto ohledu jde o klíčové dílo podzimní zemanovské minipřehlídky realizované v archivním kině Ponrepo, kde se *Ukradená vzducholod'* hraje 19. 10. v 17:30.

Ukradená vzducholod' (Československo 1966), režie: Karel Zeman, scénář: Karel Zeman, Radovan Krátký, kamera: Josef Novotný, Bohuslav Pikhart, hudba: Jan Novák,

triky: Arnošt Kupčík, František Krčmář, Josef Zeman, hrají: Michal Pospíšil, Hanuš Bor, Jan Čížek, Josef Stráník, Jan Malát, Jitka Zelenohorská, Stanislav Šimek, Čestmír Řanda, Karel Effa, Josef Větrovec, Jana Sedlmajerová ad. ČSF, 82 min.

Poznámky:

[1] Film nesl pracovní název *Ostrov kapitána Nemo*. Postava, jíž ve filmu propůjčil hlas Zdeněk Štěpánek, tak měla mít ve vyprávění původně zjevně větší roli.

[2] *Ukradená vzducholod'* tak výrazněji než jiné Zemanovy filmy koresponduje s českými filmovými parodiemi typu filmů *Limonádový Joe aneb Koňská opera* či *Kdo chce zabít Jessii?*.

[3] František Filipovský jako soudce, Eduard Kohout jako generál, Zdeněk Dítě jako plukovník, Jaroslav Štercl jako policejní komisař. (Admirála si pak zahrál Zemanův vážený režisérský kolega Václav Wasserman.) Prokurátor Dufek (Miloslav Holub) je v roli autority znemožněn: nejprve přísně vystupuje proti malým vlastizrádcům, načež zjistí, že jedním z uprchlíků je jeho vlastní syn Tomáš.

[4] Film poznamenávají chyby skriptu: redaktor Světozoru se jmenuje v některých scénách Marek a v jiných Ardan, syn prokurátora Dufka je kamarády osloven Tomáš, ale matka o něm mluví jako o Jarouškovi, redaktor fotografuje vzduchoplavkyni s nohama u sebe, na titulní straně Světozoru je však zveřejněn snímek s rozkročenýma nohama.